

Utjecaj urbanih funkcija Siska i Petrinje na transformaciju i gravitacijsku usmjerenost prigradskog naselja Mošćenica

Zdenko Braičić

Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, Odsjek u Petrinji, Hrvatska
e-mail: zdenko.braicic@ufzg.hr

Edina Džihić

e-mail: edina.dzihic@gmail.com

SAŽETAK Rad se bavi geografskom analizom transformacije i gravitacijske usmjerenosti naselja Mošćenica pod utjecajem razvijenosti funkcija urbanih središta Siska i Petrinje. Mošćenica je zajedničko predgrađe dvaju gradova, koje se razvilo uz cestovnu prometnicu koja ih povezuje. Tijekom druge polovice 20. stoljeća Mošćenica se snažno urbanizirala, morfološki spojivši Sisak i Petrinju u jedinstvenu konurbacijsku cjelinu. Nakon kraćeg prikaza demografskog razvoja Mošćenice, u prvom dijelu rada nastoji se utvrditi u kojoj su mjeri Sisak i Petrinja pridonijeli njezinoj socioekonomskoj i funkcionalno-fizionomskoj transformaciji. Kako bi se utvrdio stupanj transformacije rađene su usporedbe s ostalim urbaniziranim naseljima sisačko-petrinjske urbane regije. U drugom dijelu rada ispituje se aktualna gravitacijska usmjerenost Mošćenice. Dok na transformaciju naselja grad ponajviše utječe razvijenošću svoje funkcije rada, gravitacijska usmjerenost ovisi i o nizu drugih urbanih funkcija, kao što su obrazovanje, zdravstvo, opskrba. U tu je svrhu provedeno terensko anketno istraživanje kojim su dobiveni odgovori o mjestima zadovoljavanja životnih potreba stanovnika Mošćenice. Zaključuje se da je, uslijed razvijenijih urbanih funkcija, Sisak izraženije utjecao na razvoj i transformaciju Mošćenice, koja je, iako se nalazi u sastavu Grada Petrinje, više vezana uz Sisak, u kojem njezini stanovnici zadovoljavaju glavninu životnih potreba.

Ključne riječi: sisačko-petrinjska urbana regija, Mošćenica, urbane funkcije, transformacija naselja, gravitacijska usmjerenost.

1. Uvod

Povijesno gledajući, u uvjetima prodora industrijalizacije počinje se mijenjati odnos grada i okolice. Gradovi svojim funkcijama kao što su rad, opskrba, obrazovanje i druge (Rupert i sur., 1981.) počinju utjecati na transformaciju prostorne strukture naselja u okolici. Uz socijalno prestrukturiranje stanovništva, naselja okolice dobivaju nove funkcije i mijenja im se fizionomija. Navedeni procesi imali su za posljedicu

formiranje urbane regije, koju čine centralni grad u središtu te veći ili manji broj urbaniziranih naselja u okolici.

Navedeni procesi zamijećeni su i u nas tijekom druge polovice 20. stoljeća. Dok je kod pojedinih većih gradova jači utjecaj na okolicu zapažen već 60-ih godina prošlog stoljeća (Žuljić, 1971.), kod srednje velikih gradova javlja se desetljeće kasnije (Vresk, 1986.). U to su vrijeme urbane regije u početnoj fazi razvoja, te ih obilježava koncentracija stanovnika u centralnom gradu u odnosu na okolicu (Vresk, 2002.). Trendovi se počinju mijenjati tijekom 70-ih i 80-godina prošlog stoljeća, kada se porast broja stanovnika centralnih gradova usporava, a okolica počinje rasti brže. To je najprije uočeno u zagrebačkoj, a potom i u ostalim većim urbanim regijama (Klempić Bogadi, 2010.). Od početka 90-ih godina prošlog stoljeća centralni gradovi bilježe ukupnu depopulaciju, preseljavanja stanovništva općenito slabe i više su usmjerena prema okolici (Klempić Bogadi, 2010.), uz intenziviranje suburbanizacije, što je svojstveno i drugim postsocijalističkim zemljama (Ouředníček, 2007.). Prema zadnjim podacima, u Hrvatskoj je moguće izdvojiti 14 urbanih regija (Kranjčević i sur., 2014.).

Sisak je jedan od srednje velikih hrvatskih gradova (33.322 st., 2011., Državni zavod za statistiku [DZS], 2012.), u kojem je u desetljećima iza Drugog svjetskog rata zabilježen dinamičan industrijski razvoj, te je svojom funkcijom rada postao značajan čimbenik transformacije prostorne strukture okolnih naselja. U njegovoj se neposrednoj blizini usporedo razvijala Petrinja (15.683 st., 2011., DZS, 2012.), koja je postupno morfološki srasla sa Siskom u dvojno urbano naselje (Vresk, 1996.). Pod utjecajem razvijenih funkcija rada dvojnog urbanog naselja oblikovala se kompaktna urbanizirana okolica.

Skupini jače transformiranih naselja u njihovoj okolici pripada prigradsko naselje Mošćenica (Braičić i Lončar, 2012.). Uz ostale činitelje, visok stupanj svekolike socijalno-geografske preobrazbe Mošćenica zahvaljuje prometno-geografskom položaju uz glavnu cestovnu prometnicu koja Petrinju povezuje sa Siskom. Razvijajući se kao zajedničko predgrađe dvaju gradova, na njezinu su transformaciju značajno utjecala oba gradska naselja.

Cilj je rada utvrditi značaj urbanih funkcija Siska i Petrinje u transformaciji prigradskog naselja Mošćenica (od 1961. godine nadalje) i njezinoj aktualnoj gravitacijskoj usmjerenosti. Njegova je svrha dati prilog izučavanju odnosa srednje velikog grada i njegove okolice.

2. Kratak pregled dosadašnjih istraživanja

Kada su posrijedi odnosi grada i okolice, u svjetskoj je literaturi pažnja uvelike usmjerena na procese unutar velikih urbanih, metropolitanskih regija (npr. Giuliano i Small, 1991.; Gordon i Richardson, 1996.; Coffey i Shearmur 2002.; Feng i Zhou, 2003.; Aguilera, Wenglenki i Proulhac, 2009.; Meijers i Burger, 2010.). Gradovima srednje veličine i njihovim okolicama nije posvećena dovoljna pažnja, čak ni u

radovima iz europskih zemalja, primjerice Njemačke, u čijim urbanim sustavima takvi gradovi često dominiraju (npr. Burdack i Herfert, 1998.; Lambooy, 1998.; Bose, 2001.; Menzel, 2007.). Posljednjih je godina objavljen niz radova o procesima koji se zbivaju u okolini postsocijalističkog grada (Kok i Kovács, 1999.; Leetmaa i Tammaru, 2007.; Ouředníček, 2007.; Krišjāne i Bērziņš, 2012.). Autori ističu da se u socijalizmu mjerama centralnoplanske ekonomije uglavnom poticao proces prostorne koncentracije i podizanje velikih stambenih četvrti u gradovima. Tek su u postsocijalističkom periodu, jačanjem suburbanizacije, nekadašnje rubne zone gradova i ruralni prostori počeli preuzimati stanovništvo i gospodarske aktivnosti, intenzivirala se dnevna cirkulacija i sl.

O odnosima grada i okolice u nas među prvima progovara Žuljić (1964.; 1965.), i to na primjeru Zagreba, a kasnije i drugih većih hrvatskih gradova (1971.). Iako problematiku izdvajanja urbanih regija dotiče i Rogić (1979 – 1980.), poseban doprinos istraživanju odnosa grada i okolice dao je Vresk izradivši model izdvajanja socioekonomskih urbanih regija. Uz zagrebačku urbanu regiju, o kojoj je pisao ponajviše (1978.; 1986.), Vresk je prvi domaći autor koji pažnju posvećuje urbanim regijama gradova srednje veličine, među kojima je i Sisak. Prema podacima popisa stanovništva 1971. godine Vresk (1979 – 1980.) je izdvojio socioekonomsku urbanu regiju Siska s ukupno 18 naselja. Korištenjem sličnih parametara urbana je regija izdvojena i prema podacima popisa stanovništva 1981. godine, kada je obuhvaćala 15 naselja (Vresk, 1986.), odnosno 1991. godine 10 naselja (Vresk, 2002.). Iako autor ističe da u urbanoj regiji Siska prevladavaju slabije urbanizirana naselja, Mošćenica je u svim trima radovima bila kategorizirana kao jače urbanizirano naselje.

Posljednja istraživanja o urbanim regijama u Hrvatskoj provela je Klempić Bogadi (2008.; 2010.) s težištem na suvremenim populacijskim procesima u četirima najvećim aglomeracijama.

3. Metodologija

U prvom dijelu rada istražena je funkcija rada te razvijenost ostalih urbanih funkcija u Sisku i Petrinji. Nakon prikaza demografskog razvoja Mošćenice analizirana je njezina socioekonomska i funkcionalno-fizionomska transformacija u proteklih pola stoljeća. U tu svrhu korišteni su rezultati popisa stanovništva 1961., 1991. i 2001. godine objavljeni na razini naselja.¹ Naposljedku se analizira aktualna gravitacijska usmjerenost naselja Mošćenica prema Sisku, odnosno prema Petrinji, u čijem se administrativnom sastavu nalazi. U tu je svrhu od 14. do 28. svibnja 2015. godine provedeno terensko anketno istraživanje. Pitanja u upitniku odnosila su se na mjesta zadovoljavanja osnovnih životnih potreba te učestalost i motive odlazaka ispitanika u Sisak i Petrinju. Istraživanje je provedeno na uzorku od 62 kućanstva, što iznosi 7,4% od ukupnog broja kućanstava u Mošćenici. Muškog je spola bilo 61,3 ispitanika, dok je 38,7% ispitanika bilo ženskog spola. Prema dobi bilo je 11,3% ispitanika

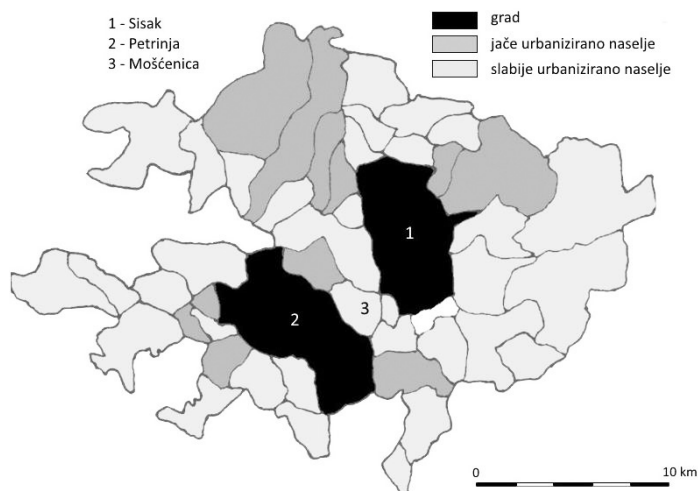
¹ Za izračun socioekonomskih pokazatelja nije bilo moguće koristiti podatke popisa stanovništva 2011. budući da oni još nisu raspoloživi na razini naselja.

mlađih od 35 godina, 61,3% ispitanika između 35 i 65 godina, a 19,4% ispitanika je imalo više od 65 godina. Anketiranjem predstavnika kućanstava dobiveni su podaci o 237 članova kućanstava. Među njima najviše je bilo zaposlenih osoba (33,3%), slijede umirovljenici (21,1%), nezaposleni (19,4%) te učenici i studenti (16,5%).

Da bi se utvrdio stupanj transformacije Mošćenice, rađene su usporedbe s ostalim urbaniziranim naseljima u okolici Siska i Petrinje. Stoga je za potrebe ovog istraživanja bilo potrebno izdvojiti urbanu regiju (slika 1.). Pritom je upotrijebljen model izdvajanja urbanih regija Klempić Bogadi (2008.), koji predstavlja modifikaciju ranijeg Vreskova (2002.) modela. Za razliku od pojedinih Vreskovih radova (1986.; 2002.) u kojima je Sisak matični grad, a Petrinja dio okolice, u ovom se radu pošlo od činjenice da su Sisak i Petrinja dvojno urbano naselje i da pritom tvore dvojni matični grad (Vresk, 1979 – 1980.; 1996.). Ovako definiranu sisačko-petrinjsku urbanu regiju čini dvojni matični grad i 45 naselja kontinuirane okolice, u kojima je 2001. bilo manje od 20% poljoprivrednog stanovništva, najmanje 50% zaposlenih u aktivnom stanovništvu i najmanje 25% zaposlenih koji su svakodnevno putovali na posao u Sisak ili Petrinju.²

Slika 1.

Sisačko-petrinjska urbana regija, 2001.

² Naselja kontinuirane okolice moguće je diferencirati u dvije skupine (prema kriterijima Klempić Bogadi, 2010.): jače urbanizirana s udjelom poljoprivrednog stanovništva manjim od 6% i udjelom zaposlenih u aktivnom stanovništvu od najmanje 75% (Greda, Hrastelnica, Klobučak, Odra, Sela, Stupno, Bok Palanječki, Cepeliš, Nova Drenčina, Novo Selište, Župić) i slabije urbanizirana s udjelom poljoprivrednog stanovništva manjim od 16% i udjelom zaposlenih u aktivnom stanovništvu od najmanje 50% (Blinjski Kut, Budaševo, Donje Komarevo, Gornje Komarevo, Jazvenik, Letovanci, Madžari, Novo Selo Palanječko, Palanjek, Preloščica, Stara Drenčina, Staro Pračno, Topolovac, Žabno, Strelečko, Tišina Erdedeska, Tišina Kaptolska, Žirčica, Letovanić, Petrovac, Žažina, Brest Pokupski, Gora, Gornje Mokrice, Hrastovica, Križ Hrastovački, Međurače, Mošćenica, Pecki, Slana, Taborište, Donja Budičina).

4. Razvijenost urbanih funkcija u Sisku i Petrinji

Na transformaciju naselja u okolici grad ponajviše utječe razvijenošću svoje funkcije rada. No funkcija grada očituje se i u zadovoljavanju ostalih životnih potreba čovjeka, kao što su opskrba, obrazovanje, kultura, rekreacija i druge (Vresk, 1990.). Gravitacijska usmjerenost izvangradskih naselja ovisi upravo o stupnju razvijenosti navedenih funkcija u obližnjim urbanim središtima, ali i njihovoj prometnoj dostupnosti te prisutnosti navedenih funkcija u izvangradskim naseljima.

Dinamičan razvoj funkcije rada s naglaskom na industriji zbivao u desetljećima nakon Drugog svjetskog rata u okvirima socijalističkog planskog gospodarstva (Bračić, 2014.). Uslijed intenzivne industrijalizacije u Sisku je već početkom 1960-ih godina oko 20 tisuća radnih mjesta, od čega deset tisuća u industriji. U Petrinji su istodobno oko četiri tisuće radnih mjesta, od čega u industriji oko 1800 (Savezni zavod za statistiku [SZS], 1964.). Industrija je bila koncentrirana u gigantima (tablica 1.), temeljila se na kapitalno intenzivnoj strukturi i upravo je tih godina postigla vrhunac svoje učinkovitosti (Bračić, 2014.). U narednom periodu ukupan broj zaposlenih rastao je brže negoli u industriji, kao posljedica jačeg razvoja uslužnih djelatnosti. Krajem 1980-ih godina u Sisku je preko 30 tisuća radnih mjesta, od čega 12 tisuća u industriji. Do početka Domovinskog rata broj radnih mjesta u Petrinji uvećan je na devet tisuća, odnosno na tri tisuće u industriji (Republički zavod za statistiku [RZS], 1989.). Željezara i Rafinerija nafte u Sisku te mesna industrija Gavrilović u Petrinji desetljećima su bile vodeći gospodarski subjekti sisačko-petrinjskog kraja, i šire sisačke regije, te među najznačajnijim čimbenicima prostorne transformacije.

U tranzicijskom razdoblju funkcija rada dvaju središta slabi, pri čemu je naročito smanjen broj radnih mjesta u industriji (tablica 1.). Strukturne promjene u gospodarstvu obilježene su gotovo potpunom propašću velikih socijalističkih firmi, koje se nedovoljno uspješno nastoje nadomjestiti kroz razvoj malog i srednjeg poduzetništva (Bračić, 2014.). Godine 2013. u Sisku je 13 tisuća radnih mjesta, od čega u prerađivačkoj industriji svega 2,5 tisuće (Državni zavod za statistiku [DZS], 2014.a).

Tablica 1.

Kretanje broja zaposlenih u većim industrijskim pogonima Siska i Petrinje od 1965. do 2015. godine

Industrijski pogon ili poduzeće	1965.	1975.	1988.	Industrijski pogon ili poduzeće	1995.	2000.	2008.	2015.
Željezara Sisak*	6563	10.138	13,742	CMC Sisak/ABS*	3569	2072	1250	216
Rafinerija nafte	1693	2157	3187	Rafinerija nafte	2239	1678	1186	(800)
Termoelektrana Sisak	-	168	307	Termoelektrana	242	230	193	...
Radonja*	362	717	484	Herbos*	426	338	176	43
Segestica	363	334	304	Segestica	219	163	98	25
Siscia	(160)	779	810	Siscia-Zlatna igla	532	295	312	21
Galdovo / Sipas	...	407	406	Sipas	149	115	20	...
Gavrilović – SOUR**	2329	3474	5842	Gavrilović d.o.o.**	66	365	758	567

* Dijelovi poduzeća privatizirani su tijekom tranzicijskog razdoblja, pa podaci za 1995., 2000., 2008. i 2015. godinu nisu u potpunosti usporedivi s podacima za ranije godine.

Izvor: Bračić (2011.); Financijska agencija [FINA] (2015.)

Budući da se radi o naselju višeg stupnja centraliteta negoli je Petrinja, Sisak dominira i u vršenju ostalih urbanih funkcija, kao što su zdravstvena, prosvjetna, kulturna, trgovačka ili rekreacijska, od kojih su neke prikazane u tablici 2.

Tablica 2.

Zdravstvena, prosvjetna i kulturna funkcija Siska i Petrinje u 2013. godini

		Sisak	Petrinja
<i>Zdravstvene funkcije</i>			
Opća bolnica		1	-
Ispostave Zavoda za hitnu medicinu		1	1
Dom zdravlja		1	1
Privatne zdravstvene ustanove	obiteljska medicina	28	7
	stomatološka ordinacija	32	6
	Ljekarne	7	4
	Laboratoriji	2	-
	Ostalo	18	4
<i>Prosvjetne funkcije</i>			
Srednje škole		10	3
Visoka učilišta		1	1
<i>Kulturne funkcije</i>			
Profesionalna kazališta		1	-
Amaterska kazališta		2	-
Kinematografi		1	-
Muzeji i galerije		2	1
Narodne knjižnice (lokacije)		1(3)	1(1)

Izvor: Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje [HZZO] (2015.); Večernji list d.o.o. (2015.); Državni zavod za statistiku [DZS] (2014.a); Državni zavod za statistiku [DZS] (2014.b); Državni zavod za statistiku [DZS] (2015.); Ministarstvo kulture [MK] (2015.)

U Sisku je, kao i u glavnini županijskih središta u Hrvatskoj, opća bolnica (394 kreveta), a u Petrinji manja bolnica za kronične bolesti (33 kreveta).³ Oba grada vrše funkciju hitne medicinske pomoći i imaju dom zdravlja, dok u pogledu privatnog zdravstva Petrinja zaostaje.

Kada je posrijedi prosvjetno-kulturna funkcija, u Sisku je jače razvijeno srednjoškolsko obrazovanje, dok visokoškolsku funkciju dijeli s Petrinjom. Postojeća struktura srednjih škola u dobroj je mjeri naslijeđena iz razdoblja prije Domovinskog rata, kada je njezin razvoj bio podređen potrebama metalne i naftne te prehrambene industrije. Visoko školstvo zastupljeno je s tek dvjema ustanovama – Metalurškim fakultetom u Sisku i Odsjekom Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, koji se nalazi u Petrinji. O razvijenosti prosvjetnih funkcija govore i podaci o broju učenika srednjih škola, kojih je, primjerice, na kraju šk. god. 2012./2013. bilo 2973 u Sisku i 527 u Petrinji, dok su jedinu visokoškolsku ustanovu u Sisku pohađala 124 studenta, a onu petrinjsku njih 427 (DZS, 2014.b; 2014.c).

³ Opća bolnica Sisak. (<http://www.obs.hr/v4/odjeli>). Pregledano 21. studenog 2015.)

Pojedine su funkcije naselja, kao što je upravno-sudska, određene hijerarhijom koje je uspostavila centralna država (Biruš, 2008). Tako je Petrinja centar upravnog grada, a Sisak je usto i županijski centar. Racionalizacijom mreže sudova Petrinja je 2009. godine izgubila funkcije općinskog i prekršajnog suda, za koje je nadležnost preuzeo Sisak, a Petrinja je jedino zadržala stalnu službu prekršajnog suda sa sjedištem u Sisku (Zakon o područjima i sjedištima sudova [ZOPSS], NN 85/08; Zakon o područjima i sjedištima prekršajnih sudova [ZOPSPS], NN 137/09).

Od ostalih funkcija spomenimo da se Sisak ističe i brojnošću sportsko-rekreacijskih sadržaja te za razliku od Petrinje raspolaže, uz ostalo, gradskom sportskom dvoranom, zatvorenim olimpijskim bazenom i otvorenim klizalištem (Braičić, 2005.). Kada je posrijedi trgovačka funkcija, u Sisku je nakon 2000. godine zabilježeno otvaranje većeg broj hipermarketa i trgovačkih centara, dok se u Petrinji značajnija pojavnost hipermarketa opaža desetak godina kasnije.

5. Demografski razvoj prigradskog naselja Mošćenica

Prema teoriji stadija urbanog razvoja (Hall i Hay, 1980.; Berg i sur., 1982.), usporedo s razvojem funkcije rada, stanovništvo se u početku koncentrira u matičnom gradu, dok u kasnijem stadiju, u kojem jača dnevna cirkulacija radne snage, dinamičniji rast stanovništva bilježi okolica (Vresk, 1986.). Promatrajući razdoblje od početka 60-ih godina prošlog stoljeća do Domovinskog rata, može se ustvrditi da je u Sisku razdoblje dinamičnijeg populacijskog rasta završilo potkraj 70-ih godina, a u Petrinji jedno desetljeće kasnije (tablica 3.). Istovremeno je urbaniziranu okolicu, načelno, obilježila populacijska stagnacija, iako je u pojedinim naseljima zabilježen značajniji porast stanovništva. Među njima svakako valja izdvojiti Mošćenicu, u kojoj je između 1961. i 1991. godine broj stanovnika uvećan za više od dvije tisuće ili 272% (Državni zavod za statistiku [DZS], 2005.). Ratni događaji iz 90-ih godina prošlog stoljeća privremeno su obustavili navedene trendove, uslijed čega je broj stanovnika Mošćenice smanjen. Naselje se tada nalazilo u zoni neposrednih ratnih aktivnosti i velikih materijalnih uništavanja.

Tablica 3.

Kretanja broja stanovnika urbanih i urbaniziranih naselja sisačko-petrinjske urbane regije 1931. – 2011. godine

God.	Urbana regija ukupno (2001.)*	Urbana naselja				Urbanizirana naselja			
		Sisak**		Petrinja		Mošćenica		Ostala naselja	
		broj	Verižni indeks	broj	Verižni indeks	broj	Verižni indeks	broj	Verižni indeks
1961.	55.407	26.647	-	8065	-	761	-	19.934	-
1971.	72.351	38.458	144,3	12.155	150,7	1464	192,4	20.274	101,7
1981.	81.828	43.494	113,1	15.778	129,8	2331	159,2	20.225	99,8
1991.	87.433	45.792	105,3	18.706	118,6	2831	121,5	20.104	99,4
2001.	72.106	38.547	84,2	13.801	73,8	2348	82,9	17.410	86,6
2011.	69.609	34.952	90,7	15.683	113,6	2470	105,2	16.504	94,8

* Obuhvaća naselja koja su 2001. godine činila urbanu regiju.

** Podaci o broju stanovnika 2001. i 2011. svedeni su na teritorijalni obuhvat naselja Sisak ranijih godina, kada su se u njegovu sastavu nalazila danas samostalna naselja Novo Pračno, Novo Selo i Crnac

Izvor: DZS (2005.); DZS (2012.)

Da je porast stanovništva Mošćenice prije svega bio posljedica doseljavanja ukazuju podaci o udjelima doseljenika u ukupnom stanovništvu (tablica 4.). U agrarnom društvu glavninu stanovništva pojedinih naselja činilo je autohtono stanovništvo, što se mijenja zahvaljujući industrijalizaciji i urbanizaciji. Iako je 1961. godine udio doseljenika u Mošćenici (57,2%) bio znatno veći od prosjeka urbanizirane okolice (40,4%), još uvijek nisu bili ispunjeni kriteriji da bi se radilo o naselju doseljeničkog tipa, za što udio doseljenika u ukupnom stanovništvu treba iznositi najmanje 66,6% (Nejašmić, 1994.). Kao rezultat prostornog širenja urbanih funkcija, u mnogim je naseljima do 1991. godine stupanj autohtonosti smanjen, a to upućuje na usmjeravanje doseljavanja prema naseljima okolice. Mošćenica se postupno pozicionirala kao naselje s najvećim apsolutnim brojem doseljenika među naseljima okolice.

Tablica 4.

Autohtono i doseljeno stanovništvo u Mošćenici i ostalim urbaniziranim naseljima sisačko-petrinske urbane regije 1961., 1991. i 2001. godine

Područje	God.	Ukupan broj stanovnika	Autohtono stanovništvo		Dospeljeno stanovništvo	
			svega	%	svega	%
Mošćenica	1961.	761	326	42,8	435	57,2
	1991.	2831	850	30,0	1981	70,0
	2001.	2348	777	33,1	1570	66,9
Ostala urbanizirana naselja*	1961.	19.934	11.818	59,3	8116	40,4
	1991.	20.104	10.135	50,4	9969	49,6
	2001.	17.410	8676	49,8	8723	50,1

* Okolica obuhvaća urbanizirana naselja sisačko-petrinske urbane regije 2001. godine.

Izvor: Savezni zavod za statistiku [SZS] (1965.a); DZS (1994.c); DZS (2003.c)

Među doseljenicima prednjačile su osobe podrijetlom iz drugih krajeva današnje Sisačko-moslavačke županije. Značajnu imigracijsku komponentu činili su doseljenici iz Bosne i Hercegovine (do početka Domovinskog rada također privučeni radnim mjestima u urbanim središtima, dok su kasnija doseljavanja uvjetovana prisilnim migracijama). Iako su doseljenici iz BiH, i drugih republika bivše Jugoslavije, već 1991. godine zastupljeni sa 17,6%, nekoliko godina nakon rata samo osobe doseljene iz BiH činile su 30,8% svih doseljenika Mošćenice (Državni zavod za statistiku [DZS], 1994.c; Državni zavod za statistiku [DZS], 2003.c).

6. Transformacijski procesi u prigradskom naselju Mošćenica od 1961. g. do danas

6.1. Socioekonomska transformacija

Zapošljavanjem autohtonog stanovništva u Sisku ili Petrinji te pojavom doseljenika pokrenut je niz transformacijskih procesa u prigradskom naselju Mošćenica. Prvi je proces socioekonomska transformacija, koja podrazumijeva deagrarizaciju, odnosno prijelaz poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredna zanimanja i promjenu načina života (Vresk, 1997.).

Mošćenica je prije Domovinskog rata bila najjače deagrarizirano naselje sisačko-petrinjske urbane regije. To je uočeno već 1961. godine, kada je ondje bilo 25,2% poljoprivrednog stanovništva, dok je prosjek za ostala urbanizirana naselja iznosio 55,6% (tablica 5.). Godine 1991. Mošćenica je s udjelom poljoprivrednika od 0,9% bila jedino urbanizirano naselje urbane regije s manje od 1% poljoprivrednog stanovništva. Ratna zbivanja i pojava gospodarske tranzicije ubrzali su proces deagrarizacije, tako da je 2001. godine tako nizak udio poljoprivrednih stanovnika zabilježen i u nizu drugih naselja.

Tablica 5.

Poljoprivredno stanovništvo u Mošćenici i ostalim urbaniziranim naseljima sisačko-petrinjske urbane regije 1961., 1991. i 2001. godine

Područje	God.	Ukupan broj stanovnika	Broj poljoprivrednika		Verižni indeks
			svega	%	
Mošćenica	1961.	761	192	25,2	-
	1991.	2831	11	0,4	5,7
	2001.	2348	22	0,9	200,0
Ostala urbanizirana naselja*	1961.	19.934	11.090	55,6	-
	1991.	20.104	2442	12,1	22,0
	2001.	17.410	500	2,9	20,5

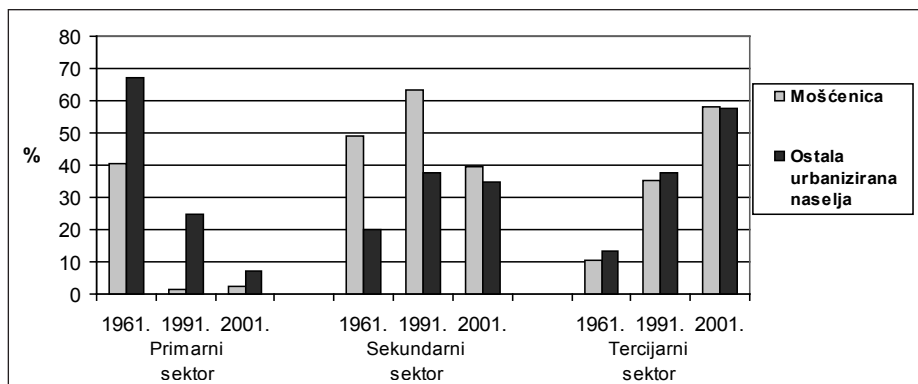
* Okolica obuhvaća urbanizirana naselja sisačko-petrinjske urbane regije 2001. godine.

Izvor: Savezni zavod za statistiku [SZS] (1966.); Državni zavod za statistiku [DZS] (1994.b); Državni zavod za statistiku [DZS] (2003.a)

U nastavku je analiziran gospodarskih sastav aktivnih stanovnika Mošćenice prema gospodarskim sektorima (slika 2.). U odnosu na ostala urbanizirana naselja, Mošćenica se tijekom triju analiziranih popisnih godina isticala manjim udjelima primarnog i većim udjelima sekundarnog sektora, dok se najmanja razlika javljala kod tercijarnog sektora. Mošćenica je već 1961. godine imala tzv. industrijski tip gospodarskog sastava stanovništva s redoslijedom zastupljenosti sektora II – I – III, odnosno sekundarni – primarni – tercijarni. Navedeni je tip do 1991. godine „evoluirao“ u tip II – III – I, što govori o nastavku deagrarizacije i izraženijem zapošljavanju stanovnika u uslužnim djelatnostima, ali još uvijek uz dominaciju industrije (utvrđeno prema podacima Saveznog zavoda za statistiku [SZS], 1965.c; Državnog zavoda za statistiku [DZS], 1994.a). Za razliku od Mošćenice, skupina ostalih urbaniziranih naselja imala je 1961. godine tzv. poljoprivredni tip gospodarskog sastava s dominacijom primarnog sektora. No do 2001. godine u cijeloj je urbanoj regiji (u Mošćenici i skupini ostalih urbaniziranih naselja) završena transformacija od poljoprivrednog preko industrijskog do uslužnog tipa gospodarskog sastava stanovništva, koji je obilježen redoslijedom sektora III – II – I.

Slika 2.

Udjel (%) aktivnog stanovništva prema sektorima djelatnosti u Mošćenici i ostalim urbaniziranim naseljima sisačko-petrinjske urbane regije 1961., 1991. i 2001. godine

Izvor: SZS (1965.c); DZS (1994.a); Državni zavod za statistiku [DZS] (2001.)

Gospodarski sastav stanovništva Mošćenice u drugoj polovici 20. stoljeća, obilježen dominacijom sekundarnog sektora, posljedica je velike zaposlenosti u industriji (tablica 6.). U razdoblju koje je prethodilo Domovinskom ratu gotovo je svaki drugi zaposleni stanovnik naselja radio u industriji. Mošćenica se nedvojbeno transformirala u stambeno naselje industrijskih radnika te je opravdano bila prozvana „selom radnika“. Prema udjelu industrijskih radnika u aktivnom stanovništvu, ali i prema apsolutnom broju zaposlenih stanovnika u industriji, Mošćenica je 1991. godine prednjačila među naseljima urbanizirane okolice. Iako se brojem zaposlenih u industriji isticalo i prigradsko naselje Budaševo, njih je ondje bilo gotovo upola manje nego u Mošćenici.

Tablica 6.

Aktivno stanovništvo i stanovništvo zaposleno u industriji u Mošćenici i ostalim urbaniziranim naseljima sisačko-petrinjske urbane regije 1961., 1991. i 2001. godine

Područje	God.	Ukupan broj aktivnih stanovnika	Broj stanovnika zaposlenih u industriji		Verižni indeks
			svoga	%	
Mošćenica	1961.	332	143	43,1	-
	1991.	1226	575	46,9	402,1
	2001.	934	190	20,3	33,0
Ostala urbanizirana naselja	1961.	9652	1533	15,9	-
	1991.	8362	2383	28,5	155,4
	2001.	6800	1451	21,3	60,9

Izvor: SZS (1965.c); DZS (1994.a); DZS (xxxx); Državni zavod za statistiku [DZS] (2003.b)

Tijekom perioda gospodarske tranzicije u Mošćenici je broj zaposlenih stanovnika u industriji izraženije smanjen nego u nekim drugim prigradskim naseljima (npr. u Budaševu). Stanovnici Mošćenice u većem su broju radili u onim industrijskim gra-

nama koje su se teže prilagođavale novim tržišnim uvjetima gospodarenja i u kojima je broj zaposlenih izraženije smanjen (npr. u crnoj metalurgiji). To ima za posljedicu da Mošćenica udjelom industrijskih radnika (2001.) više ne odudara od ostalih naselja urbanizirane okolice, iako u njoj, kao i u naselju Budaševo, i nadalje živi najveći apsolutni broj industrijskih radnika.

6.2. Funkcionalno-fizionomska transformacija

U skladu s opisanim socioekonomskim promjenama, u okolici su se odvijali i drugi transformacijski procesi, prije svega funkcionalna i fizionomska transformacija. Kao i u drugim naseljima zahvaćenima utjecajima grada i njegovih funkcija, i u Mošćenici su izvršene promjene u funkciji naselja, načinu iskorištavanja zemljišta, izgledu i rasporedu domova i dr.

Budući da je u Mošćenici svoje prebivalište pronašao dio radnika sisačke industrije, a kasnije i dio zaposlenih u neindustrijskim djelatnostima, umjesto funkcije rada, tj. poljoprivrede postupno je prevladala funkcija stanovanja. Dok su se u Sisku (a djelomično i Petrinji) u jeku ubrzane socijalističke planske industrijalizacije intenzivno gradili objekti kolektivnog stanovanja (Braičić, 2005.), u pojedinim je prigradskim naseljima jačala individualna stambena izgradnja. Među njima prednjači naselje Mošćenica, u kojem je, primjerice, između 1971. i 1991. godine, tj. tijekom samo dvaju desetljeća, stambeni fond uvećan za 542 stana, čime je više nego udvostručen (tablica 7.). Prema broju izgrađenih stanova u urbaniziranoj okolici slijedi naselje Budaševo s njih 318, dok je u ostalim naseljima izgrađen znatno manji broj stanova (Savezni zavod za statistiku [SZS], 1972.; Državni zavod za statistiku [DZS], 1995.). U Mošćenici su svoje obiteljske kuće tada sagradili brojni radnici sisačke željezare i rafinerije te petrinjskog Gavrilovića (Petračić, 1978.), što su navedena poduzeća i poticala davanjem namjenskih kredita (Kolar-Dimitrijević i Čepo, 1977.; Čepo, 1978.).

Tablica 7.

Stanovi za stalno stanovanje u Mošćenici i ostalim urbaniziranim naseljima sisačko-petrinjske urbane regije 1971., 1991. i 2001. godine

Područje	God.	Broj stanova	Verižni indeks
Mošćenica	1971.	359	-
	1991.	901	251,0
	2001.	883	98,0
Ostala urbanizirana naselja	1971.	5344	-
	1991.	6520	122,0
	2001.	6568	100,7

Izvor: SZS (1971.); DZS (1995.); Državni zavod za statistiku [DZS] (2004.)

Razvoj industrijske funkcije Siska i Petrinje nedvojbeno je utjecao na stambenu izgradnju Mošćenice, iako u novije vrijeme sve manji broj njezinih stanovnika radi u industriji. U uvjetima deindustrijalizacije, u nas prisutne od početka 1990-ih godina, brojni su industrijski radnici ostali bez posla ili se zaposlili u drugim gospodarskim

djelatnostima. Godine 2009. u Mošćenici su još uvijek stanovala 22 radnika sisačke rafinerije, 51 radnik željezare (tvrtka CMC d.o.o.) te 24 radnika mesne industrije Gavrilović iz Petrinje.⁴

Povećanje broja stambenih objekata ujedno je značilo i promjenu u načinu korištenja zemljišta budući da su poljoprivredne površine pretvarane u građevinsko zemljište. Postupno je formirano stambeno naselje s gotovo trideset ulica, koliko ih je danas u Mošćenici (slika 3.). Građevinsko je zemljište 2005. godine zauzimalo 250 ha, odnosno 52,6% ukupne površine naselja Mošćenica. Usporedimo li izgrađeno i neizgrađeno građevinsko područje, u Mošćenici s udjelom od 64,4% prevladavaju izgrađene građevinske površine (PPUGP, 2005.). Fizionomija naselja danas je obilježena obiteljskim domovima bez gospodarskih zgrada, što je daljnja potvrda uznapredovale deagrarizacije i stupnja zaposlenosti stanovništva u djelatnostima sekundarnog i tercijarnog sektora.

Slika 3.

Ortofoto snimak naselja Mošćenica

Izvor: Državna geodetska uprava [DGU] (2015.)

7. Aktualna gravitacijska usmjerenost prigradskog naselja Mošćenica

Iako je Mošćenica urbanizirano prigradsko naselje, za očekivati je da njezini stanovnici veći dio svojih životnih potreba zadovoljavaju u urbanim središtima negoli u mjestu stanovanja. Do saznanja o mjestima zadovoljavanja pojedinih životnih potreba došlo se terenskim anketnim istraživanjem.

⁴ Prema podacima Kadrovskih službi INA-Rafinerija nafte Sisak, CMC d.o.o. Sisak i Gavrilović d.o.o. Petrinja

U prvom redu nastojalo se doznati u kojim mjestima stanovnici Mošćenice zadovoljavaju svoje potrebe za radom i obrazovanjem. U skladu s činjenicom da Sisak ima razvijenije funkcije rada i obrazovanja, utvrđeno je da 67,1% zaposlenih članova kućanstava radi u Sisku te da 81,8% srednjoškolaca ondje pohađa školu. Za razliku od srednjeg školstva, uslijed slabije razvijene visokoškolske funkcije, mjesta studiranja izvan su sisačko-petrinjske urbane regije (tablica 8.).

Tablica 8.

Mjesta rada i obrazovanja članova anketiranih kućanstava Mošćenice (N=62 kućanstva)

Mjesto rada ili obrazovanja	Status člana kućanstva					
	Zaposlene osobe		Učenci srednjih škola		Studenti	
	broj	%	broj	%	broj	%
Sisak	53	67,1	9	81,8	-	-
Petrinja	11	13,9	1	9,1	-	-
Zagreb	6	7,6	-	-	4	50,0
Mošćenica	3	3,8	-	-	-	-
Ostalo	6	7,6	1	9,1	4	50,0
Ukupno	79	100,0	11	100,0	8	100,0

Izvor: anketa (2015.)

Kada su posrijedi ostale životne potrebe, utvrđeno je da ih stanovnici također uglavnom zadovoljavaju u Sisku (tablica 9.). S obzirom da je Sisak naselje višeg stupnja centraliteta od Petrinje, takvi su rezultati bili posve očekivani. To je naročito izraženo kod bolničkog liječenja poradi kojeg u Sisak, u kojem je županijska opća bolnica, odlazi 95,2% ispitanika. Što se tiče ostalih zdravstvenih usluga, budući da u Mošćenici postoji zdravstvena ambulanta, gotovo polovina ispitanika potrebe ambulantnog liječenja ostvaruje u mjestu stanovanja, dok druga polovina u ambulantu odlazi u Sisak.

Nekoliko se pitanja u anketnom upitniku odnosilo na mjesta opskrbe stanovništva. Većina ispitanika opskrbljuje se obućom i odjećom (88,7%) te tehničkom robom i namještajem (83,9%) u Sisku. Doduše dio ispitanika opskrbljuje se tehničkom robom i namještajem i u Zagrebu. Iako se i prehrambenim proizvodima glavnina ispitanika opskrbljuje u Sisku (75,8%), dio ispitanika to čini u mjestu stanovanja (12,9%) ili Petrinji (11,3%).

Potrebe za kulturom (posjet kinu, kazalištu, muzeju i sl.) zadovoljavaju se uglavnom u Sisku, a dijelom i u Zagrebu. Potrebe za sportom i rekreacijom ispitanici, osim u Sisku, u znatnom broju zadovoljavaju i u Mošćenici. Valja istaći kako značajan broj ispitanika nigdje ne zadovoljava kulturne i sportsko-rekreacijske potrebe.

Tablica 9.

Mjesta zadovoljavanja osnovnih životnih potreba anketiranih kućanstava Mošćenice u % (N=62 kućanstva)

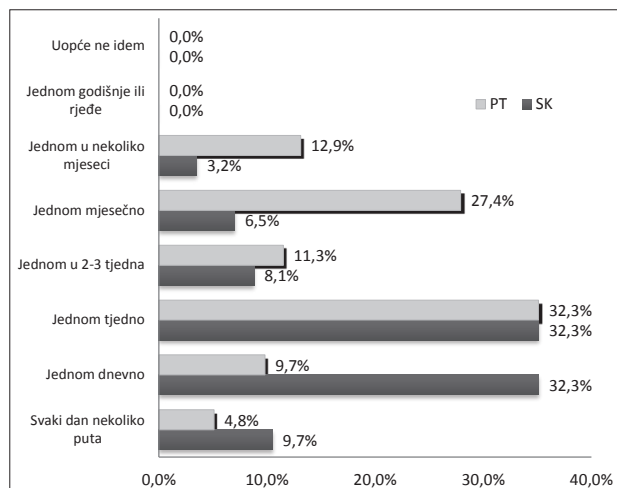
Mjesto	Životna potreba						
	Opskrba prehranbenim proizvodima	Opskrba tehničkom robom i namještajem	Opskrba odjećom i obućom	Ambulanto liječenje	Bolničko liječenje	Kultura	Sport i rekreacija
Sisak	75,8	83,9	88,7	48,4	95,2	33,9	33,9
Petrinja	11,3	-	6,5	6,5	3,2	6,5	4,8
Zagreb	-	14,5	4,8	-	1,6	14,5	1,6
Mošćenica	12,9	-	-	45,2	-	-	17,7
Ostalo	-	-	-	-	-	1,6	-
Ukupno*	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Razlika do 100% odnosi se na kućanstva koja nigdje ne zadovoljavaju pojedine životne potrebe.
Izvor: anketa (2015.)

S obzirom da su se ispitanici u prethodnim pitanjima izjasnili da većinom u Sisku zadovoljavaju osnovne životne potrebe, moguće je naslutiti da učestalije odlaze Sisak negoli u Petrinju (slika 4.). Najmanje jednom dnevno u Sisak odlazi 41,9% ispitanika, a u Petrinju svega njih 14,5%. Podjednak je broj onih koju u Sisak ili Petrinju odlaze jednom tjedno ili jednom u nekoliko tjedana. Međutim razlika se povećava kada su u pitanju rjeđi odlasci. Mnogostruko je više ispitanika koji rijetko odlaze u Petrinju od onih koji rijetko odlaze u Sisak (u Petrinju čak 40,3% ispitanika odlazi svega jednom mjesečno ili jednom u nekoliko mjeseci, dok ovako rijetko Sisak posjećuje svega 9,7% ispitanika).

Slika 4.

Učestalost odlazaka ispitanika u Sisak i Petrinju (N=62)

Izvor: anketa (2015.)

Glavni su motivi odlaska u Petrinju različiti administrativni poslovi koje stanovnici Mošćenice ondje obavljaju jer je naselje u administrativno-teritorijalnom pogledu u sastavu Grada Petrinje. To su poslovi koje stanovnici obavljaju u gradskoj i poreznoj upravi, policiji, katastru, gruntovnici i sl. Među učestalijim razlozima odlaska u Petrinju su: odlazak na posao, odlazak u banku, kupovina prehrambenih i drugih proizvoda, posjet obitelji ili prijateljima te odlazak na tržnicu. Kao najčešće razloge odlazaka u Sisak ispitanici su naveli posao i kupovinu različitih proizvoda. Ostali učestalije navedeni razlozi su: posjet prijateljima ili obitelji, odlazak na tržnicu ili groblje, posjet liječniku, odlazak u ugostiteljske objekte, banku itd.

Iako je Mošćenica prema svemu sudeći više vezana uz Sisak, 46,8% ispitanika smatra da Mošćenica i nadalje treba ostati u sastavu Grada Petrinje, dok se za pripojenje Gradu Sisku izjasnilo njih 32,3%. Razloge valja tražiti u tradiciji i dugotrajnoj administrativnoj pripadnosti Petrinji, u novije vrijeme administrativnom gradu, a ranije općini i kotaru.

8. Zaključak

Pod utjecajem Siska i Petrinje u njihovoj je okolici tijekom druge polovine prošlog stoljeća oblikovan pojas urbaniziranih naselja. Mošćenica je među jače transformiranim naseljima okolice, što je posljedica uzajamnog djelovanja više čimbenika, kao što su: neposredna blizina Siska i Petrinje kao urbanih središta (naročito sisačke južne industrijske zone), stupanj razvijenosti njihovih urbanih funkcija te prometno-geografski položaj Mošćenice uz cestu koja povezuje dva grada. U uvjetima podjednake prometne dostupnosti, jače razvijenim urbanim funkcijama u odnosu na Petrinju (prije svega industrijskom funkcijom rada), Sisak je više i intenzivnije djelovao na svekoliku preobrazbu Mošćenice, socioekonomsku, funkcionalnu i fizionomsku. Navedeni aspekti transformacije naselja uzajamno su uvjetovani, a najizraženiji su bili od početka 1960-ih godina pa sve do početka Domovinskog rata 1990-ih godina.

Osim što je tijekom druge polovine prošlog stoljeća u njoj izvršena vrlo intenzivna socioekonomska transformacija autohtonog stanovništva, ovdje je nastanjen značajan dio osoba koje su Sisak i Petrinja svojim funkcijama rada privukli iz udaljenijih krajeva, te je Mošćenica zaslužila atribut najvećeg doseljeničkog naselja u urbaniziranoj okolici. Svakako je potrebno istaći da je Mošćenica u navedenom razdoblju najdeagrariziranije naselje sisačko-petrinjske urbane regije s najintenzivnijim zapošljavanjem stanovništva, prije svega u industriji. Gospodarski sastav njezina stanovništva vrlo je rano zadobio obilježja industrijskog tipa.

Potiskujući svoje prvotne funkcije, Mošćenica je od poljoprivrednog seoskog naselja postupno izrasla u „spavaonicu“ zaposlenika sisačkih i petrinjskih (industrijskih) poduzeća. Izravno ili neizravno, industrija je pridonijela individualnoj stambenoj izgradnji, teritorijalnom širenju naselja te promjenama u načinu korištenja zemljišta.

Tijekom proteklih dvaju desetljeća funkcija rada dvaju gradova osjetno je oslabila, pri čemu je naročito smanjen broj industrijskih radnih mjesta. Mošćenica je još uvijek

naselje doseljeničkog tipa, čije stanovništvo sada uvelike čine bivši industrijski radnici i njihovi potomci. U skladu s navedenim, izvršena je socioekonomska transformacija stanovništva od industrijskog prema uslužnom tipu. Uz utjecaje Siska i Petrinje, na proces transformacije naselja ubuduće će vrlo vjerojatno utjecati i neki novi čimbenici. Primjerice, u planu je izgradnja poduzetničke zone te autocestovnog čvorišta u Mošćenici (kada bude dovršena autocesta iz smjera Zagreba), što će se odraziti na njezinu fizionomiju i funkciju, a možebitno i na njezina demografska obilježja.

Aktualna gravitacijska usmjerenost Mošćenice u skladu je s razinom razvijenih urbanih funkcija Siska i Petrinje. Njezino je stanovništvo više vezano uz Sisak, koji je središnje (primarno) mjesto zadovoljavanja životnih potreba. Uslijed slabije razvijenih funkcija rada i centralnih funkcija, Petrinja se pozicionirala kao sekundarno i tercijarno mjesto zadovoljavanja životnih potreba stanovnika Mošćenice. Iako se u nadolazećem razdoblju ne očekuje značajnija promjena gravitacijske usmjerenosti, nju bi eventualno mogle izazvati promjene u razvoju urbanih funkcija u Sisku i Petrinji, razvoj pojedinih funkcija u Mošćenici, izgradnja novih cestovnih prometnica, promjene u administrativno-teritorijalnom ustroju itd.

Literatura

1. Aguiléra, A.; Wenglenski, S. i Proulhac, L. (2009). Employment suburbanisation, reverse commuting and travel behaviour by residents of the central city in the Paris metropolitan area. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 43 (7), 685-691.
2. Berg, L. van der; Drewett, R.; Klaassen L. H.; Rossi, A. i Vijverberg, C. H. T. (1982). *Urban Europe, vol. 1: A Study of Growth and Decline*. Oxford: Pergamon.
3. Biruš, M. (2008). *Promjena centralnih funkcija satelitskih gradova Zagreba u razdoblju 1991.-2001*. Magistarski rad.
4. Bose, M. (2001). Raumstrukturelle Konzepte für Stadtregionen, u: Brake Klaus, Dangschat Jens i Herfert Günter (Ur.). *Suburbanisierung in Deutschland*. Op-laden: Leske und Budrich.
5. Braičić, Z. (2005). Razvoj metalurgije i njezin utjecaj na urbanu preobrazbu i stambenu izgradnju Siska. *Geoadria*, 10 (2): 211-228.
6. Braičić, Z. (2011). *Socijalno-geografska preobrazba Siska i Petrinje pod utjecajem industrije*. Doktorski rad.
7. Braičić, Z. (2014). Suvremeni pogledi na lokacijske čimbenike malih i srednjih industrijskih poduzeća Siska i Petrinje. *Hrvatski geografski glasnik*, 76 (2): 39-59.
8. Braičić, Z. i Lončar, J. (2012). Međuovisnost industrijalizacije i nekih oblika socijalne mobilnosti stanovništva u sisačkom i petrinjskom kraju. *Geoadria*, 17(2): 209-234.
9. Burdack, J. i Herfert, G. (1998). Neue Entwicklungen an der Peripherie europäischer Großstädte. *Europa Regional*, 6: 26-44.
10. Coffey, W. i Shearmur, R. (2002). Agglomeration and dispersion of high-order service employment in the Montreal Metropolitan Region, 1981-96. *Urban Studies*, 39 (3): 359-378.
11. Čepo, Z. (1978). *Željezara Sisak 1938-1978*. Sisak: Metalurški kombinat.

12. Feng, J. i Zhou, Y. X. (2003). The Social Spatial Structure of Beijing Metropolitan Area and Its Evolutin: 1982-2000. *Geographical Research*, 22 (4): 465-483.
13. Giuliano, G. i Small, K. (1991). Subcenters in the Los Angeles region. *Regional Science and Urban Economics*, 21: 163-182.
14. Golec, I. (1993). *Povijest grada Petrinje: 1240.-1592.-1992*. Petrinja: Matica hrvatska Petrinja.
15. Gordon, P. i Richardson, H. (1996). Employment decentralization in US metropolitan areas: Is Los Angeles an outlier or the norm? *Environment and Planning A*, 28: 1727-1743.
16. Hall, P. i Hay, D. (1980). *Growth Centres in the European Urban System*. London: Heinemann.
17. Klempić Bogadi, S. (2008). Utjecaj migracije na demografski razvoj riječke aglomeracije. *Hrvatski geografski glasnik*, 70 (1): 43-65.
18. Klempić Bogadi, S. (2010). Populacijski razvoj gradskih regija Hrvatske 1948.-2001., u: Lajić Ivan (Ur.). *Migracije i regionalni razvoj Hrvatske*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
19. Kok, H. i Kovács, Z. (1999). The process of suburbanization in the metropolitan area of Budapest. *Netherlands Journal of Housing and Built Environment*, 14 (2): 119-141.
20. Kolar-Dimitrijević, M. i Čepo, Z. (1977). *INA – Rafinerija nafte Sisak 1927-1977*. Sisak: INA – Rafinerija nafte Sisak i Muzej Sisak.
21. Kranjčević, J.; Lukić, A.; Kušen, E. i Klarić, Z. (2014). *Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, urbani i ruralni razvoj i transformacija prostora*. Zagreb: Institut za turizam.
22. Krišjāne, Z. i Bērziņš, M. (2012). Post-socialist Urban Trends: New Patterns and Motivations for Migration in the Suburban Areas of Rīga, Latvia. *Urban Studies*, 49 (2), 289-306.
23. Lambooy, J. (1998). Polynucleation and economic development: The Randstad. *European Planning Studies*, 6: 457-466.
24. Leetmaa, K. i Tammaru, T. (2007). Suburbanization in countries in transition: Destinations of suburbanizers in the Tallinn metropolitan area. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 89 (2): 127-146.
25. Meijers E. J. i Burger, M. (2010). Spatial Structure and Productivity in U.S. Metropolitan Areas. *Environment and Planning A*, 42: 1383-1402.
26. Menzel, M. (2007). *Leben in Suburbia. Raumstrukturen und Alltagspraktiken am Rand von Hamburg*. Frankfurt a. M., New York: Campus.
27. Nejašmić, I. (1994). Doseljavanje u Zagreb. *Geografski horizont*, 40 (2): 61-72.
28. Ouředníček, M. (2007). Differential suburban development in the Prague urban region. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 89 (2): 111-126.
29. Petračić, A. (1978). Mošćenica – selo radnika. *Jedinstvo*, travanj 1978.
30. Rogić, V. (1979-80). Zagrebačka regija, prilog poznavanju problematike geografske diferencijacije urbanih regija. *Geografski glasnik*, 41-42: 149-160.
31. Rupert, K.; Schaffer, F.; Maier, J. i Paesier, R. (1981). *Socijalna geografija*. Zagreb: Školska knjiga.
32. Vresk, M. (1978). Gradska regija Zagreba. *Geografski glasnik*, 40: 59-87.
33. Vresk, M. (1979-80). Gradovi SR Hrvatske i njihove okolice: problem definiranja gradova i gradskih regija. *Geografski glasnik*, 41-42: 61-70.

34. Vresk, M. (1986). Socioekonomske gradske regije Hrvatske. *Geografski glasnik*, 48: 73-83.
35. Vresk, M. (1996). Dvojni gradovi Hrvatske. *Acta Geographica Croatica*, 31: 85-94.
36. Vresk, M. (1997). Suburbanizacija Zagreba. *Hrvatski geografski glasnik*, 59: 49-71.
37. Vresk, M. (2002). *Grad i urbanizacija*. Zagreb: Školska knjiga.
38. Žuljić, S. (1964). Zagreb i okolica – utjecaj gradskog organizma na regiju (I dio). *Geografski glasnik*, 26: 65-182.
39. Žuljić, S. (1965). Zagreb i okolica – utjecaj gradskog organizma na regiju (II dio). *Geografski glasnik*, 27: 39-147.
40. Žuljić, S. (1971). Pojava metropolskih regija i njihovo značenje za daljnju urbanizaciju Jugoslavije. *Geographica Slovenica*, 1: 59-66.

Izvori:

1. CMC Sisak d.o.o. (2010). *Dokumentacija računskog centra*. Sisak: CMC Sisak d.o.o.
2. Državna geodetska uprava (2015). *Digitalna ortofoto karta (DOF5)*. Pregledano 20. svibnja 2015. (<http://geoportal.dgu.hr/viewer/?baselayer=DOF>).
3. Državni zavod za statistiku (1994a). *Popis stanovništva 1991.: Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje prema području djelatnosti po naseljima, Dokumentacija 885*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
4. Državni zavod za statistiku (1994b). *Popis stanovništva 1991.: Poljoprivredno stanovništvo, prema aktivnosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 886*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
5. Državni zavod za statistiku (1994c). *Popis stanovništva 1991.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima, tab. 1-1-6*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
6. Državni zavod za statistiku (1995). *Popis stanovništva 1991., Stanovi prema korištenju i druge nastanjene prostorije po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
7. Državni zavod za statistiku (2001). *Popis stanovništva 2001.: Zaposleni po pretežitoj aktivnosti i položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu, posebno obrađeni podaci*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
8. Državni zavod za statistiku (2003a). *Popis stanovništva 2001.: Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima (CD-ROM)*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
9. Državni zavod za statistiku (2003b). *Popis stanovništva 2001.: Stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima (CD-ROM)*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
10. Državni zavod za statistiku (2003c). *Popis stanovništva 2001.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima po naseljima (CD-ROM)*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
11. Državni zavod za statistiku (2004). *Popis stanovništva 2001., Stanovi prema korištenju, po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

12. Državni zavod za statistiku (2005). *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001. (CD-ROM)*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
13. Državni zavod za statistiku (2012). *Popis stanovništva 2011.: Stanovništvu prema starosti i spolu po naseljima*. Pregledano 27. siječnja 2015. (<http://www.dzs.hr>).
14. Državni zavod za statistiku (2014a). *Zaposlenost i plaće, Statistička izvješća 1526*. Zagreb, Državni zavod za statistiku.
15. Državni zavod za statistiku (2014b). *Srednje škole i učenički domovi, kraj šk. g. 2012./2013. i početak šk. g. 2013./2014., Statistička izvješća 1521*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
16. Državni zavod za statistiku (2014c). *Studenti u akademskoj godini 2012./2013. Statistička izvješća 1499*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
17. Državni zavod za statistiku (2015). *Kultura i umjetnost u 2013. Statistička izvješća 1525*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
18. Financijska agencija (2015). *Informacija o financijskim rezultatima poduzetnika u 2015. godini*. Sisak: Financijska agencija.
19. Gavrilović d.o.o. (2010). *Dokumentacija Kadrovske službe*. Petrinja: Gavrilović d.o.o.
20. Grad Petrinja (2005). *Prostorni plan uređenja Grada Petrinje*. Petrinja: Grad Petrinja.
21. Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (2015). *Adresar zdravstvenih ustanova/privatnih praksi*. Zagreb: Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje. Pregledano 20. prosinca 2015. (<http://www.hzzo.hr/zdravstveni-sustav-rh/zdravstvena-zastita-pokrivena-obveznim-zdravstvenim-osiguranjem/adresar-zdravstvenih-ustanovaprivatnih-praksi/>).
22. INA Rafinerija nafte Sisak (2010). *Dokumentacija Kadrovske službe*. Sisak: INA Rafinerija nafte.
23. Ministarstvo kulture (2015). *Muzejsko-galerijska djelatnost*. Zagreb: Ministarstvo kulture. Pregledano 22. prosinca 2015. (<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=212&kazid=609>).
24. Opća bolnica Sisak. Pregledano 21. studenog 2015. (<http://www.obs.hr/v4/odjeli>).
25. Republički zavod za statistiku (1989). *Statistički godišnjak SR Hrvatske 1989*. Zagreb: Republički zavod za statistiku.
26. Savezni zavod za statistiku (1964). *Statistički godišnjak SFRJ 1963*. Beograd. Savezni zavod za statistiku.
27. Savezni zavod za statistiku (1965a). *Popis stanovništva 1961. – Knjiga XII: migraciona obeležja, rezultati za naselja*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
28. Savezni zavod za statistiku (1965b). *Popis stanovništva 1961. – Knjiga XIV: aktivnost i delatnost, rezultati za naselja*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
29. Savezni zavod za statistiku (1966). *Popis stanovništva 1961. – Knjiga XIII: poljoprivredno stanovništvo, rezultati za naselja*. Beograd, Savezni zavod za statistiku.
30. Savezni zavod za statistiku (1972). *Popis stanovništva i stanova 1971.: Stanovi, korišćenje i nastanjena lica, rezultati po naseljima i opštinama*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
31. Večernji list d.o.o. (2015). *Adresar privatnih zdravstvenih ustanova*. Zagreb: Večernji list d.o.o. Pregledano 18. prosinca 2015. (<http://www.ordinacija.hr/adresar/>).

32. Zakon o područjima i sjedištima prekršajnih sudova, *Narodne novine* 137 od 2009.
33. Zakon o područjima i sjedištima sudova, *Narodne novine* 85 od 2008.

Zdenko Braičić

University of Zagreb, Faculty of Teacher Education, Department in Petrinja, Croatia
e-mail: zdenko.braicic@ufzg.hr

Edina Džihic

e-mail: edina.dzihic@gmail.com

The Influence of Urban Functions of Sisak and Petrinja on the Transformation and Gravitational Orientation of the Outlying Settlement of Mošćenica

Abstract

The paper deals with the geographical analysis of the transformation and gravitational orientation of the settlement of Mošćenica under the influence of the development functions of Sisak and Petrinja urban centres. Mošćenica is an outlying settlement of the two towns developed along the road which connects them. During the second half of the 20th century Mošćenica was strongly urbanised, morphologically connecting Sisak and Petrinja in a unique con-urban entity. After a short presentation of the demographic development of Mošćenica, the first part of the paper attempts to establish to what extent Sisak and Petrinja have contributed to its socio-economic, functional and physiognomic transformation. In order to establish the degree of transformation, comparisons have been made with other urbanised settlements in the Sisak and Petrinja urban region. The second part of the paper examines the actual gravitational orientation of Mošćenica. While the transformation of a settlement is mostly influenced by the town's development of the work function, gravitational orientation also depends on many other urban functions like education, health care, supply. For that purpose, a field polling research was conducted which provided answers about the places which satisfy life necessities of the population of Mošćenica. In conclusion, due to developed urban functions, Sisak has a more prominent influence on the development and transformation of Mošćenica. Moreover, even though Mošćenica is a part of the City of Petrinja, it is more closely connected to Sisak where its residents satisfy the majority of their daily needs.

Key words: Sisak and Petrinja urban region (Croatia), Mošćenica, urban functions, settlement transformation, gravitational orientation.